

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3/4-'97

De Wouwse steenfabrieken

IV. In gesprek met Guillaume de Leeuw

Op 8 december 1993 sprak ik met Guillaume de Leeuw in zijn woning in Ossendrecht over de steenfabriek op Zoomvliet. Later vulde hij zelf de gegevens aan en aan de hand van deze samenwerking kwam onderstaand interview over de 'Buizenfabriek' op Zoomvliet tot stand.

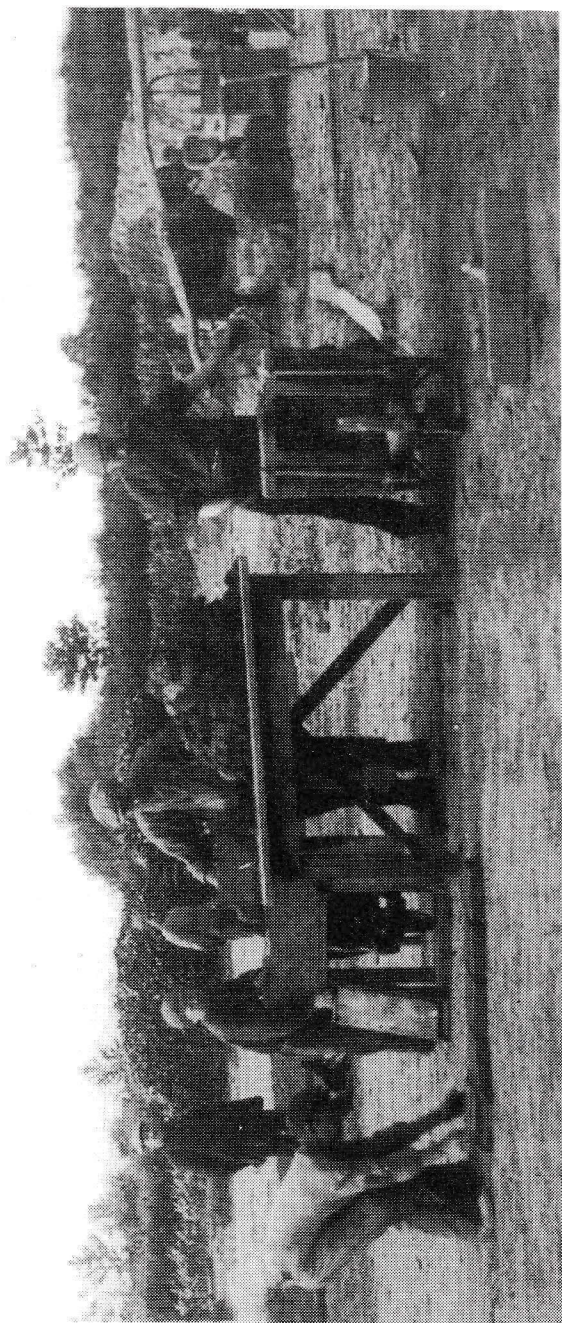
In de herinnering van de heer De Leeuw stond aan de overkant van de weg een boerderij met een vrij brede gevel, terwijl ook de hoogte van het gebouw afwijkend was van de normale hoogte van het gangbare type boerderij in deze streek. Op de gevel stond het opschrift "Gorkum op den Zoom". De boerderij werd toentertijd bewoond door Peer Mous. Naast zijn werk op de boerderij verrichtte hij met kar en paard werk voor de buizenfabriek "Zoomvliet".

In de periode dat de heer De Leeuw op Zoomvliet kwam (in de jaren twintig), vertelden de omwonenden die werkzaam waren op de fabriek, dat in de boerderij van Mous vroeger een touwslagerij was gevestigd.

De fabriek "Zoomvliet" kwam via de familie Verdussen in het bezit van de familie De Leeuw. De familie Verdussen bestond van oorsprong uit drukkers die in zaken geslaagd waren en daardoor welgesteld waren geworden.

Gulielmus Gerardus Josephus Verdussen (op zijn bidprentje staat: Guillaume Gerard Adrien Verdussen * Breda 17 april 1862, overl. Wouwse Plantage, 28 januari 1916) kocht de fabriek op 26 oktober 1882 van Cornelis Arnoldus Verkouteren.

Verkouteren was geen onbekende op het gebied van de grof-keramiek. Hij stamde nl. uit een bekende pottenbakkersfamilie die in Bergen op Zoom de pottenbakkerij "De Arend", gevestigd aan de Moeregrebstraat, exploiteerde.

Vormtafels bij de fabriek "De Vliet" in Halsteren. Aan de vormtafel werden de stenen met handvormen op dezelfde manier vervaardigd. Op de voorgrond worden de stenen uit de handvorm geschud en te drogen gelegd. Links achter (met pet) is Jac. de Leeuw. Rechts op de achtergrond is nog het paard te zien dat bij de mengput werkte. (Collectie: Guillaume de Leeuw-Ossendrecht)

Draineerbuizen

Zoals alle Bergse pottenbakkers betrok ook Verkouteren de grondstof (leem) vanuit Halsteren. Verkouteren was de eerste pottenbakker die vanwege de achteruitgang van de pottenindustrie op bescheiden schaal begon met de productie van draineerbuizen. Omdat voor de buizen beduidend meer grondstof nodig was dan voor het bakken van potten, begon hij in Halsteren aan de Waterstraat een nieuw bedrijf.

Verkouteren verkocht dit bedrijf weer op 17 april 1884 aan F.A.J. de Leeuw, afkomstig uit Waalwijk, die de productie van steen en draineerbuizen aldaar voortzette. F.A.J. de Leeuw was gehuwd met Catharina Verdussen, de zuster van Guillaume Verdussen, de eigenaar van Zoomvliet.

De oudste zoon van F.A.J. de Leeuw, Guillaume F.A. kocht samen met zijn moeder (die inmiddels weduwe was geworden) op 12 mei 1911 de steenfabriek "De Melanen" te Halsteren, waar naast steen vanaf die datum ook draineerbuizen werden gemaakt. Guillaume nam op 6 maart 1916 het aandeel van zijn moeder over en werd daarmee alleen eigenaar van "De Melanen".

Opvoeren productie

In die periode begonnen de boeren het nut van drainage te ontdekken en kwam de productie van buizen goed op dreef. Het gevolg daarvan was dat hij in 1916 een nieuwe fabriek kon bouwen aan de Dorpsstraat in Halsteren die de naam "Vogelenzang" droeg.

Door het overlijden van Guillaume Verdussen op 28 januari 1916 was Guillaume de Leeuw vrij kort daarna in de gelegenheid de fabriek "Zoomvliet" over te nemen. Omdat het voor hem wat te veel werd om het allemaal alleen te runnen, werd in dat jaar P. Videler als directeur op "Zoomvliet" benoemd. Hij was als werknemer bij zijn vader C. Videler, betrokken geweest bij de bouw van de Nieuwe fabriek "Vogelenzang" in Halsteren.

Hij betrok met zijn gezin "Huize Zoomvliet", de woning waarin voordien de heer Verdussen woonde. Die woning staat er nu nog, weliswaar gerenoveerd, maar nog wel in dezelfde vorm. Omdat er nog steeds een

toenemende vraag was naar draineerbuisen, werd de productie daar helemaal op afgestemd

P. Videler bleef tot 1 februari 1923 in functie als directeur van "Zoomvliet". Toen vertrok hij naar Bergen op Zoom waar hij werd opgenomen in de directie van bouwmaterialenhandel "De Schelde", welke functie hij tot aan zijn pensionering behield.

De directie over Zoomvliet werd daarna gevoerd vanuit Halsteren en de dagelijkse leiding van de productie kwam in handen van J. Voeten die met zijn gezin op het fabrieksterrein woonde.

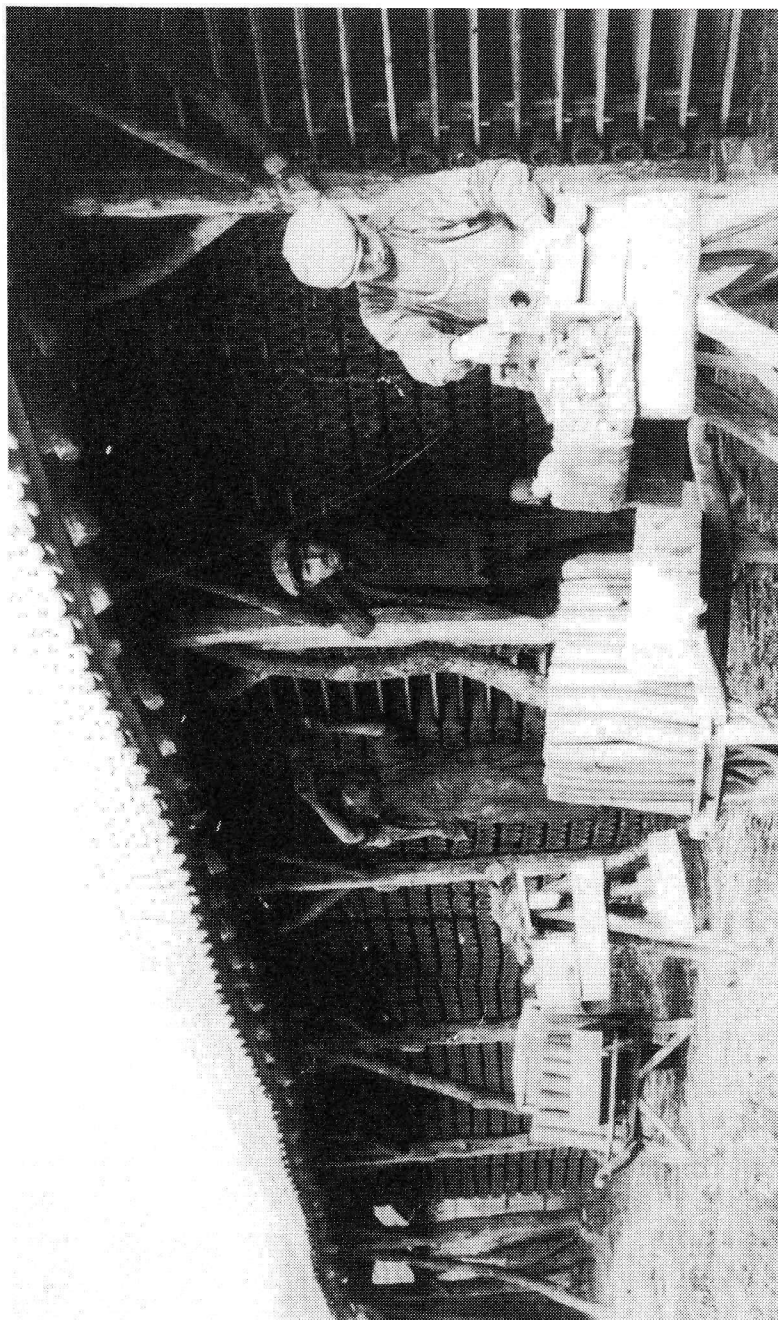
Fabriek

De fabriek op Zoomvliet stond aan de weg die net over de Zoombrug naar rechts loopt (gezien vanuit de richting Wouw). In die tijd waren de Zoomvlietweg en de dreef langs de fabriek nog niet verhard. In 1917 stonden er drie overslaande vlamovens en een aantal droogloodsen.

De putten lagen vlak bij de fabriek. Eerst werd een laag teelaarde afgegraven en die werd opzij gelegd om later weer gebruikt te kunnen worden. Ook het gele zand werd apart gehouden. Dan kwam een leemlaag. Die was op Zoomvliet maar ongeveer 1,5 meter dik. Die klei was nogal vet en fijn van structuur. Om die beter te kunnen verwerken werd die gemengd met de laag die net boven de leem zat. Andere fabrieken, zoals die van Van Wesenbeeck in Heerle, gebruikten de blubberlaag, "drift" zoals die door steenfabrikanten werd genoemd, onder de leem. Daar was het vaak erg nat en de putten aan de Boerenweg stonden vaak vol water. Op Zoomvliet had men weinig last van het water, slechts nu en dan moest er gepompt worden en dan kon vaak volstaan worden met een handpomp

Handwerk

Het afgraven van de leem was op Zoomvliet compleet handwerk. Van een schop en laarzen voorzien stonden de mannen in de put. Op het diepste punt moest de leem dan zo'n 3 meter omhoog gegooid worden.

Het vormen van de kragen aan de buizen. Op de kruiwagen staan de geperste buizen zonder kraag. De man op de voorgrond "slaat" kraag er aan. De man op de achtergrond legt een buis in het droogrek. Middenin staat Jac. de Leeuw. Van de beide andere personen zijn de namen niet bekend. Deze foto werd in Halsteren gemaakt, maar op de fabriek "Zoomvliet" ging het vormen op precies dezelfde manier. (Collectie: Guillaume de Leeuw-Ossendrecht).

4

„Die mensen hebben afgezien, dat was echte beulenwerk. Boven werd het in kipkarren gedaan en die werden dan naar de fabriek gereden. Hier werd met een paard de klei gemengd. De klei ging eerst in een gemetselde ronde kuip die in de grond was gemaakt. Daar bovenop stond een cirkelvormige kuip. Dat was allemaal vrij primitief. Daar werd de klei voorbereid. Die klei moest daar een soort rottingsproces ondergaan en de kuip was in segmenten verdeeld. Als zo'n segment goed was, kon de klei schop voor schop in een houten molen worden gegooid. Daar stond een as in en het rondlopend paard zorgde er voor dat de molen ging draaien. Onderaan de as zaten messen die de klei sneden en op die manier werd de grondstof goed gemengd. Onder in de menger zat een gat en daar werden regelmatig blokken klei uit geperst, die konden dan naar de strengpers waar er buizen van gemaakt werden.”

Soms was het paard van het rondjes lopen zo "zat" dat het omviel. Als het pech had kwam het in de put terecht in een segment dat juist leeg was. Dan moest het dier er met een takeltje terug uitgehesen worden.

Kraag

De buizen werden in de juiste vorm geperst door een machine. Daarna werden ze op de juiste lengte gesneden. De buizen hadden dan nog geen kraag om ze aan elkaar te laten sluiten. Het uiteinde van de buis werd in een vorm gezet en met een speciale stok werd de kraag dan aan het buiseinde geslagen.

„Daarna gingen de buizen in de droogloodsen. Dat drogen moest in een niet te hoog tempo gebeuren. Vooral bij een droge noordoostenwind moesten er maatregelen genomen worden om te voorkomen dat de

buizen gingen barsten. De gemiddelde droogtijd was een week. Op Zoomvliet werd gemiddeld zo'n 30 weken per jaar gewerkt en de productie moet tussen één miljoen en anderhalf miljoen draineerbuizen per jaar hebben gelegen."

In de ovens op Zoomvliet gingen een 6000 buizen. Er werd aan de zijkant gestookt door stookgaten. De kunst van de stoker was om door de kleine poortjes de kolen op de juiste plaats te gooien. In de ovens met poorten aan de voorzijde was dat nog veel moeilijker, want dan moest de steenkool soms een meter of zes gegoooid worden.

Oven

In de oven werden de buizen om en om getast. De ene buis stond op de kraag, de andere op het uiteinde zonder kraag (kop en kont gestapeld). De tweede laag werd zo gestapeld dat de warmte door de buizen kon circuleren. Onder de kruin van de oven konden vier tot vijf lagen gestapeld worden.

Zodra de oven vol was, begon het stookproces dat achttien tot twintig uur duurde. Als dat achter de rug was, werden de ovenpotten boven de kruin gedeeltelijk verwijderd om de oven te laten afkoelen. In de deuren werd vaak een klein gaatje gemaakt om het afkoelen te versnellen. Dat mocht ook weer niet te snel gaan om de buizen niet te laten barsten. Het totale afkoelingsproces nam zo'n zesendertig uur in beslag. Met kruiwagens werden de gebakken buizen uit de oven gereden en op het tasveld weggezet. Daarbij werden ze ook weer om en om gestapeld.

Vervoer

Een tijdlang werden de buizen per paardenlorrie vervoerd naar de Boerenweg waar een aansluiting op het Staatspoor lag. Met diezelfde lorrie waar banken op gezet werden, ging de familie ook wel eens naar de bossen van Emsens als er thuis een feest was. In 1927 is men op Zoomvliet over geschakeld op een vrachtwagen. Via de Roskam werden de buizen afgevoerd. Als de wagen terug kwam, reed die soms langs

De Zoom of de Zeezuiper, maar die dreven waren te slecht om daar met een volle vrachtwagen doorheen te rijden.

Na het vertrek van Videler nam Guillaume de Leeuw weer de leiding op Zoomvliet op zich.

„Vader verzamelde fabrieken, mijn taak was het later om te moderniseren en te saneren, want vaak waren de bedrijven niet erg efficiënt meer. Rond 1939 werd de fabriek stilgelegd. De fabriek paste niet meer in het patroon, maar bleef wel staan als een soort reservebedrijf, mocht er in Halsteren iets mis gaan, dan kon alsnog begonnen worden.”

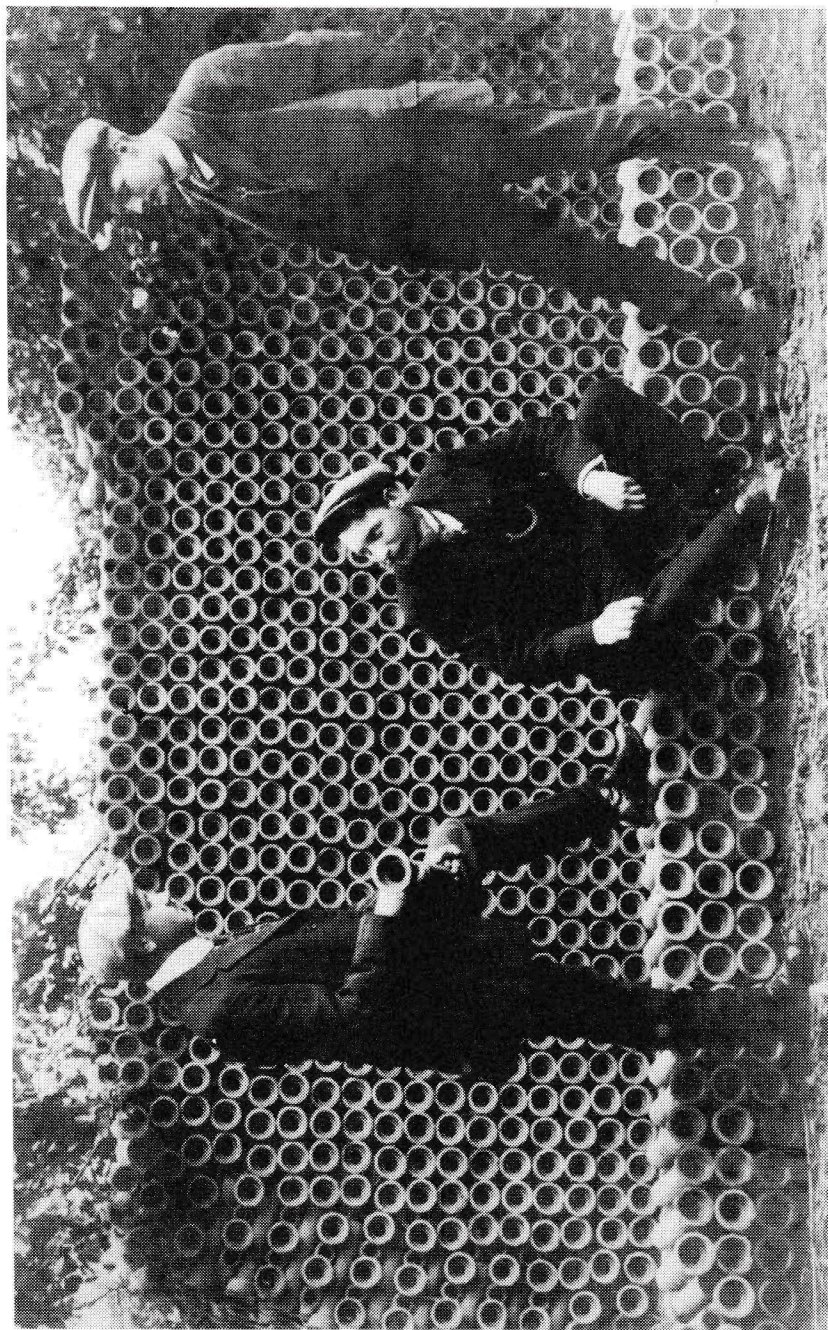
Personeel

Het personeel bestond gedeeltelijk uit mannen en ook een aantal vrouwen. Dat laatste was niet zo uitzonderlijk, dat kwam in de steenindustrie wel meer voor vooral in België.

„Wat wel uitzonderlijk was, was het feit dat er op "Zoomvliet" door vrouwen kraagbuizen werden gevormd en dat was uniek en kwam in de Nederlandse draineerbuizenindustrie verder niet voor. Op de loonlijsten van Zoomvliet kwamen decennia lang de namen voor van Voeten, Van Kaam (Ko van Kaam vierde er zelfs zijn gouden jubileum), Elst (Chr. en J. Elst vierden hun 40-jarig jubileum), Sebregts, Buijssen en Van Meel. daaruit blijkt de trouw en verbondenheid met het bedrijf.”

Na de sluiting van de fabriek rond 1939 ging het personeel over naar de fabriek in Halsteren, met inbegrip van de dames A. van Kaam en de drie zusters Buijssen. Zij fietsten dagelijks met acht mannen naar Halsteren om daar te werken.

In Halsteren was het wel even wennen voor de mannen toen de Wouwse vrouwen er kwamen werken, omdat het altijd een "mannenmaat-

Een foto uit 1909 of 1910. De drie gebroeders De Leeuw voor een stapel gebakken draineerbuizen. Van links naar rechts: Jac. de Leeuw, Guillaume de Leeuw en Piet de Leeuw. (Collectie: Guillaume de Leeuw-Ossendrecht).

schappij" was geweest, temeer daar de dames alle vier nog eens het hoger gewaardeerde kraagbuizenvormen kwamen verrichten, waarbij ook nog kwam dat juist dit werk in stukloon gebeurde.

„Dat gaf vanzelfsprekende de eerste tijd wel wat spanningen maar dat ging heel snel over, omdat de dames voor wat betreft het aantal buizen per dag en vooral de afwerking de mannen geen duimbreed toegaven, integendeel. Ik heb nog altijd de grootste bewondering voor de waardige en correcte manier waarop zij hun plaats veroverden en ook behielden. Emancipatie was toen nog iets anders dan heden ten dage.”

In de toptijd werkten er op Zoomvliet zo'n twintig personeelsleden. De administratie werd vanuit Halsteren geregeld. Van daaruit werden de producten ook verkocht.

Oorlog

Voor de oorlog stond de fabriek al stil. Die raakte langzaam in verval, maar als er pannen van het dak lagen of er was iets kapot, werd dat door omwonenden, en dat waren meest oud-werknemers van de fabriek, vaak hersteld. Van vandalisme was toen nog geen sprake. Ook in de oorlog stond het bedrijf stil.

Bij de bevrijding werd het complex volledig vernield. Opmerkelijk was wel dat de schoorsteen bleef staan. Iets over de helft was een hoek uit de schoorsteen geschoten.

„Het was wonderlijk dat die bleef staan, want de "hap" die er uit was, reikte tot over de helft en theoretisch zou de schouw dus om moeten vallen. De schoorsteen was gebouwd van radiaalsteen en dat zou verklaren waarom die ondanks alles overeind bleef staan. Omdat Halsteren later bevrijd was dan Wouw en ik ook daarna niet zomaar naar de fabriek op Zoomvliet kon rijden, was er

al een dag of tien verstreken nadat Zoomvliet bevrijd was, ik er voor het eerst kwam. Het complete complex was toen verdwenen. Boeren en burgers uit de omgeving hadden stenen en hout gebruikt en het enige wat nog overeind stond was de schoorsteen. Toen ik aan kwam waren twee boeren hun wagens nog aan het laden. Ze gaven me hun namen en adres en zeiden dat ik maar een rekening moest sturen. Dat hebben we overigens nooit gedaan."

Na de oorlog kreeg G. de Leeuw nog wel een bedragje voor oorlogsschade. De schoorsteen werd afgebroken door de gebroeders Van Wesenbeeck uit Heerle. Bij hun fabriek was de schoorsteen volledig vernield. Ze braken de schoorsteen zowat steen voor steen af, schoongebikt en daarna gebruikt om bij hun fabriek aan de Boerenweg een nieuwe schoorsteen te bouwen.

Verkocht

De terreinen en de omliggende grond waren al jaren in gebruik bij Chr. Deelen. Rond 1970 worden de terreinen verkocht aan Chr. Deelen. In het landschap zijn nu alleen nog enkele verlagingen zichtbaar waar men kan zien dat er leem werd afgegraven.

In Halsteren draaide de productie nog verder, maar met de komst van de kunststofdraineerbuizen was het ook daar gedaan.

„Ik heb nog aan de wieg gestaan van de Vereniging van draineerbuizenfabrikanten. Ook Koen en Van Wesenbeeck uit Wouw en Heerle waren daar lid van. Dat was eerst een Brabantse vereniging, maar later kreeg die een landelijk karakter. We zorgden onder meer voor de distributie van steenkool in de oorlog, want draineerbuizen moesten gebakken worden, omdat daarmee landbouwgrond verbeterd kon worden. Met deze vereniging hebben we na de oorlog nog geprobeerd om de

concurrentie aan te gaan met de oliemaatschappijen die de kunststofbuizen gingen produceren. Daar werd snel mee gestopt omdat we niet tegen die multinationals konden concurreren. De productie van holle bakstenen, bloempotten en volle metselstenen werd ter hand genomen, maar het was een aflopende zaak en ook de drie bedrijven in Halsteren moesten sluiten, mede ook omdat het dorp Halsteren om bouwgrond verlegen zat."

Koen en Van Wesenbeeck waren indertijd collega's van De Leeuw omdat ze ook dreineerbuizen maakten. In afzonderlijke artikelen worden hun bedrijven, die beide in de gemeente Wouw lagen, besproken.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.